

Ibrahim Tepić „Bosna i Hercegovina u Ruskim izvorima 1856-1878“

(s posebnim osvrtom na Hercegovački ustanak 1875-1878)

O Hercegovačkom ustanku, veoma iscrpne podatke dao je Milorad Ekmečić (Ustanak u Bosni 1875-1878, Sarajevo 1960), te Vasa Čubrilović (Bosanski ustanak 1875-1878), Beograd 1930. Djelo Ibrahima Tepića predstavlja izvještaje ruskih konzula i novinske izvještaje sa teritorije Bosne, Hercegovine i njima susjednih oblasti, vezanih za pokret seljaka. Inače se više pisalo o toku ustanka u bosni nego u Hercegovini.

Nijedan događaj u historiju južnoslovenskih naroda u XIX stoljeću nije izazvao takav odjek u Evropi, a posebno u Rusiji, kako što je prva godina ustanka u Hercegovini 1875. godine. O ustanku se govorilo kroz listove, radnička udruženja, konzulate, a prilozi za ustanak kupljeni su po selima i crkvama te javnim skupovima. Ministarstvo spoljnih poslova Rusije, nešto prije ustanka ukinulo je svoj vicekonzulat u Mostaru i smanjili su broj svojih predstavnika u Osmanskom carstvu. Uzroci ustanka i u ruskim izvorima svode se na socijalno-ekonomske, političke i kulturne momente. Podgorički sukob iz 1874. godine sastavni je dio uvoda u ustanak. Nerodica, glad, teška zima, okrutnost pri kupljenju poreza i uticaj sa strane bili su podloga na kojoj se on u početku razvija. Ustanak u Hercegovini nije imao istu osnovu sa pokretom u Bosni. Ustanak se pojavio u Nevesinjskom kraju kod Gabele, a tek kasnije zahvatio je krajeve istočne i južne hercegovačke granice, koja je od 1863. godine uživala značajnu samoupravu. Aktivno vođstvo u Hercegovačkom ustanku predstavljaju vođe ranijih ustanika, za razliku od Bosne koja tek stvara ustaničke vođe. Između ustanika u Nevesinju i Crne Gore postojala je izvjesna veza.

U pismu Anastazija Vasiljeva navodi se da će ustanicima pomoći i srpska vlada, a glavari su tražili podršku i crnogorskog knjaza, ali u pismu stoji da on bez znanja Ruskog cara neće ništa poduzimati. U pismu se navodi da je tokom 1874. godine, trinaest puta išla delegacija pod vođstvom braće Mihaila i Jovana Gutića knjazu Nikoli s molbom da odobri početak općeg ustanka i podršku Crne Gore. Međutim, oni tu podršku nisu dobili, te su digli ustanak na sopstveni rizik. Sredinom februara 1875. godine Jonin¹ je pisao Stremouhovu da stanje u Bosni i Hercegovini mora da zabrinjava, te da je „podgorički slučaj“ izazvao „strasti i aktivnosti tajnih društava uvećavši s druge strane, sujetnu budnost Turaka“. Nesigurnost koja

1 A.S. Jonin je bio ruski konzul u Dubrovniku.

je vladala i učestala ubistva hrišćana i muslimana, prema ocjeni konzula, neminovno je vodila u sukob. Godina 1874 je bila sušna, a ubirači desetine nastojali su da uberu svoj dio i to bez ikakvih umanjivanja, nego su naprotiv uračunavali veće otkupne cijene nego što su bile predhodne godine. Selajci u nevesinjskom kraju odbijali su da plate destinu, te bježe u planinu. Početkom 1875 stanje u Hercegovini još se više pogoršalo. Ruski vicekonzul u Mostaru, J. Slavoljubov je javljao Ignjatevu da stanje u Hercegovini „nije sasvim spokojno“. Žalbe na desetinu proširile su se na Konic i druge krajeve. Strasti su se uzbudile i nakon što je ubijen „uticajni musliman po imenu Mujaga Behmen, kada su se stolački muslimani s oružjem u rukama ustremili na hrišćane sela Erguta (?) i Dabra, želeći da se osvete za ovo ubistvo“. Neobično duga i surova zima nanijela je mnogo štete, a u proljeće se desio i pomor stoke. Vlasnici stoke ostavljali bi stoku u hanove handijama na izhranu i bježali bi. U Hercegovini su se počele formirati čete hrišćana „za partizanske akcije protiv muslimana“.

Ranije, 1874. godine grupa od 20 najutjecanijih hercegovačkih glavara izbjegla je u Crnu Goru. Rusija je tražila naredne godine da se oni vrate u Hercegovinu, ali Derviš-paša² je prijetio da će im i porodice protjerati. Veliki broj kršćana bježao je u Albaniju, Crnu Goru i Srbiju. Jonin je zaključio da „svi oni koji su se obrazovali u Rusiji pripadaju najrevnosnijim agentima *Omladine*“³. Još oktobra 1873. godine J. P. Slavoljubovizveštavao je Ignjatijeva da mu je dolazio jedan uticajan čovjek iz Mostara, koji je izrazio mišljenje i da Rusija ne bi morala direktno da se mješa u ustanak, ali bi trebalo zadržati Austrougarsku da ne interveniše, te da bi onda i Srbija i Crna Gora pomogle ustanak. A. S. Jonin je javljao F. R. Osten-Sakenu da je bivši livanjski trgovac Jovan Skobla, koji je prije nekoliko godina pobjegao u Split i koji je pripadao *Omladini*, sada jedan od glavnih članova tajnog društva obrazovanog u Bosni, s ciljem pripreme ustanka.

Hercegovački emigranti u Dalmaciji su nastojali da se požale Austrougarskom caru Franji Josifu, ali ih je u tome spriječio Dalmatinski namjesnik, baron Rodić, obrazloživši da car neće primati žalbe turskih podanika. Istovremeno Ruski konzul u Sarajevu A. N. Kudracjev je izvještavao da su bosanski muslimani antiaustrijski raspoloženi. Dopisnik „Sanktpeterburških vedmosti“⁴ je zapazio da je progon hrišćana počeo da poprima takve razmjere u Hercegovini, da će diplomatima biti veoma teško, i da pored velikih napora, održe

2 Valija u Bosni u tom vremenu.

3 Omladina je ustvari bilo tajno društvo obrazovano u BiH s ciljem pripreme ustanka.

status quo u Turskoj. On je samtrao da krivicu iseljavanja kršćana u Crnu goru snosi Turska vlast, jer nije u stanju da zaštiti kršćane „od nasilja i stalnih napada razjarene i fanatizovane svjetine“, a da je Turska opet iskoristila to iseljavanje kao čin Crne Gore da pomaže ustanak.

Prva vijest o podizanju otvorenog ustanka u Hercegovini, u Rusiju je stigla od konzula A.N. Kudracjeva (Ruski konzul u Sarajevu) 19. jula 1875. godine. Derviš-paša je na pobunjenike htio da pošalje vojsku, ali ga je Porta u tome spriječila i zahtjevala od njega da razgovara sa pobunjenicima. Iz izvještaja Kudracjeva moglo bi se zaključiti da namjera hrišćana nije bio oružani ustanak, već skretanje pažnje porti na nezavidan sopstveni položaj. Derviš-paša je međutim nastojao dokazati porti da su ustanici dobili oružje od Crne Gore, te da je neophodno na njih poslati vojsku. Prema podacima Kudracjeva, pokret je poprimio široke razmjere u Nevesinjskom, Stolačkom i Mostarskom okrugu. Pravoslavnim hrišćanima pridružili su se katolici i muslimanai. Muslimani se učestvovali u pokretu da bi „našli sebi olakšice u smanjivanju dadžbina i poreza“. Vlasti su nastojale da odvrte muslimane od pokreta govoreći da „bauk slavjanizma ustaje na turcizam“. Tako Turska vlast, ne samo da je seljake-muslimane odvojila od pokreta, nego je u njima izazvala fanatizam.

„Šleske novine“ navode da se 600 porodica prselilo u Hrvatsku i Srbiju, a oko 1200 u Crnu Goru, a oni koji su ostali dužni su snositi povećane poraze i neuobičajeno visoke danke, pa su se „nesretnici iz očajja prihvatili oružja. Seljaci će se boriti do kraja jer nemaju šta da izgube osim teškog života“. Austrijske novine ustanak u hercegovini us svodile na razmjere običnih nereda izazvanim otkazivanjem seljaka da plate porez, što se događa gotovo poslije svake žetve. Inače su Austrougarski i Osmanski izvori govorili o ustanku kao o maloj pobuni.

U početku ustanka, o situaciji na terenu, najbolje informacije mogle su se dobiti u Dubrovniku. Konzuli i novinari putem telegrafa dobivaju informacije o stanju na terenu. U listu „Ruski mir“ od 15. jula 1875. godine, pojavio se članak „Nemiri u Hercegovini“, kao sastavni dio periodičnih pobuna u Turskoj. Tu se navodi da bi se Bosni i Bugarskoj trebala dati autonomija u okvirima Osmanskog carstva.

Prve vjesti o borbama u Hercegovini stigle su u Rusku javnost telegrafskim putem iz Dubrovnika, da je 11. jula došlo do sukoba između ustanika i Turske vojske kod Nevesinja i da je bilo mnogo ranjenih. List „Journal des debats“ piše da je ustanak ustvari agitacija slavenske nacionalne partije koja mašta o zbacivanju Osmanskog carstva i uspostavljanju
4 Ove Ruske novine stalno su izvještavale o zbivanju na Balkanu, a naročito u Bosni.

velike slovenske zemlje. Proklamacija ustanika od 19. jula 1875. godine upućena Srbiji, Crnoj Gori i ostalim Slavenima naišla je na odjek u Ruskoj štampi. Češki „Narodni listy“ je govorio da bi Česi i Hrvati trebali formirati odrede za zajedničke akcije u Hercegovini. Dopisnik „Timesa“ iz Berlina savjetovao je ustanike da izbjegavaju otvorenu borbu sa vojskim i da primjene partizanski način ratovanja, da bi tako produžili borbu i natjerali Crnu Goru i Srbiju da se za njih zauzmu. On je samtrao da BiH treba biti neavisna pod pokroviteljstvom Crne Gore i Srbije, te da samo izdajniku domovine može pasti na um da BiH stavi pod Austrougarsku vlast. Proširenej ustanka na Bosnu, izazvao je interes ne samo u Ruskoj javnosti, već i ozbiljna razmišljanja i diplomatiju. Bilo je teško doći do informacija o toku Hercegovačkog ustanka jer se on pojavio daleko od većih centara i putnih komunikacija.

Bivši Ruski konzul iz Skadra, I. S. Jastrebov izvještava da je on zajedno sa predstavnicima Austrougarske, Engleske, Francuske, Njemačke, Italije i Rusije razgovarao sa ustanicima koji su se žalili da se zemljoposjednici prema hrišćanima ponašaju kao prema privatnoj svojini, ostavljaju kmetove bez srestava za život, zakupnici desetine se uzimali četvrtinu, žalili su se na suvišna davanja za grčke mitropolitite, žale se i na to da ig Turska tjera da rade na izgradnji puteva kada traju poljski radovi, prevoz državnih tereta, te na to da hrišćani nisu mogli dobiti parnicu protiv muslimana...Prilikom iznošenja žalbi „ustanici su plakali kao mala djeca“. Jastrebov je pisao da su sela Nevesinjskog polja potpuno spaljena, a da su za to kršćani krivili muslimane, a muslimani tvredili da su paljevinu izazvali kršćani. Međutim, ustanici su priznali da su spalili nekoliko sela i pobili nekoliko ljudi, ali da su prije napada na svako selo tražili predaju, pa ka se ne preda ubiju ga, te da ne razaraju džamije i ne ubijaju žene i djecu. Na osnovu podataka moglo bi se zaključiti da je prvih mjeseci u Hercegovini bilo 3 ustanička područja: u Nevesinjskom kraju, južnoj Hercegovini i jugoistočnom djelu Hercegovine. Pred samu timu 1875. godine, u manastiru Kosrijerovo su se sastali glavari-predvodnici ustanka, da bi sastavili žalbe i zahtjeve ustanika.

Rezultati aktivnosti ambasadora evropskih država u Carigradu i razvoj situacije u Hercegovini, zatim i u Bosni, prisilili su portu na ubrzavanje akcije u reformiranju svoje uprave. U upravu se uvode provincijski savjeti. U ove savjete biraju se oni ljudi za koje njihovi sugrađani smatraju da ih predstavljaju. Takvi savjeti se formiraju na mjesnim, okružnim i provincijskim nivoima...

Dok su mnogi posmatrači očekivali da će od jeseni ustanak u Hercegovini poći silaznom putanjom, jer se očekivalo da će Crna Gora i Srbija krenuti u rat, desilo se upravo obrnuto. U oktobru dolazi do većeg razmaha ustanka, iako su bila izražena dva problema: jedan je bio značajna koncentracija osmanske vojske na teritoriji zahvaćenom ustankom, a drugi unutrašnja previranja u opredjeljivanju ustanka. Prema izvještaju Jastrebova, sredinom oktobra 1875. godine u Hercegovini je bilo 13.000 Turskih vojnika svrstanih u 27 bataljona, a očekivalo se još dolazak 2000 vojnika. Broj hrišćana pod oružjem iznosio je najmanje 14.000 ljudi. Ustaniци su imali slabije naoružanje i nedostajala im je artiljerija, ali im je prednost bila partizanski način ratovanja. 10. oktobra 1875. godine Server-paša se sukobio sa ustanicima, te je bilo mnogo mrtvih na obje strane.

Zanimljiv je jedan rukopis o hercegovačkom ustanku iz Kotora, gdje dopisnik *Sanktpeterburških vedomosti* kaže da u pokretu nije došlo do potrebne saradnje između pravoslavaca i katolika, kao „sinova jedne majke“. Saradnja između pravoslavnih i katolika u u početku je bila dobra, katolici su se borili kod Gabele, a pravoslavci kod Trebinja. Ustanak je kasnije poprimio čisto nacionalni karakter, što je za katolike značilo pravoslavni karakter. Dopisnik smatra da hrišćani od reformi nemaju šta da očekuju i da oni ne vjeruju „turskim bakšišima“. Također smatra da je „jedina korisna reforma za raju oslobođenje i samostalnost, sve ostalo je mašta“. On žali što se Srbija i Crna Gora nisu deklarirale za rat, te da bi se od Bosne i Hercegovine trebala odvojiti istočna Hercegovina i pripojiti Crnoj Gori, te da se onda sve te teritorije (Srbija, Crna Gora i Bosna i Hercegovina) ujedine u federativni savez.

U izvještaju koji je nastao 3.11.1875. godine, Jastrebov je tvrdio da je novi valija Reuf-paša, prije dva dana izabrao šest komesara iz redova muslimana i kršćana za prijem ustanika koji su se bili predavali. Ustanicima je obećana izgradnja novih domova i svega onoga što požele „samo da se vrate u svoja sela“.

Pred očekivanje zime, uz pokušaje porte da reformama neutrališe pokret u Hercegovini, ustaniци su tokom novembra mjeseca izvojevali značajne pobjede. Jedna od njih odigrala se na Muratovici 11. novembra 1875. godine. U njoj pripremi posebno se istakao Lazar Sočica.⁵ On je sa svojim odredima porazio brojčano nadmoćniju vojsku predvođenu Selim-pašom i Šefket-pašom. Ova vijest o porazu Turske vojske brzo se pročula po Mostaru. Pojavile su se glasine o opasnosti za opstanak Turske vlasti u Hercegovini. Muslimani sela

⁵ On je važio za jednog „hršćanskog zemljoposjednika“, uključio se u borbu i vodio je jedan odred od 2000 ljudi.

Borač izjavili su solidarnost sa ustanicima i tvrdili su da će u slučaju njihovog približavanja Boraču, prvi biti spremni da se bore sa njima zajedno, što bi značilo otvaranje puta prema Sarajevu. Uvidjevši da je vojno-politička situacija u Istočnoj Hercegovini veoma ozbiljna, novi valija Reuf-paša se uputio na to područje sa namjerom da pod njegovom komandom budu preduzete odlučne akcije protiv ustanika.

20. novembra 1875. godine ustanici su uspjeli zauzeti i tvrđavu Presjeku, koja je bila jedan od tri najutvrđenija punkta u Hercegovini, i zatvarala je put iz Zubaca u Popovo polje. U osvajanju ove tvrđave veliku pomoć je pružio dobrovoljac francuz Alfred Barbije sa svojom četom. Uspjehe ustanika na bojnom polju, i pored već izraženih nedaća u snadbjevanju logistikom, počeli su i da pomućuju međusobni razdori unutar njihovog rukovodstva. Prema Ruskim izvorima, to se dešavalo prvenstveno iz razloga što su im počeli dolaziti Srpske i Crnogorske pristalice. Slabo odjevena, loše snadbjevena i plaćena Turska vojska je sve više pokazivala svoje slabosti. Tokom mjeseca decembra i ruskom predstavniku u Mostaru postalo je jasno da se ustanici više ne bore za agrarne reforme, već za konačno oslobađanje od Turske vlasti.

Andrašijeva nota od 30. decembra 1875. godine⁶, bila je završetak jedne faze nastojanja Austrougarske diplomatije da Istočnu krizu usmjeri u željenom pravcu i da Gorčakovu, a naročito Ignjatevu, izbije iz ruku ranije stečenu prednost na carigradskom dvoru. Projekat reformi za BiH koji će se tokom prve polovine 1876. godine provoditi, dati će Austrougarskoj dovoljno vremena da do Berlinskog kongresa pripremi novi koncept koji će biti uvod u Austrougarsku pobjedu u zadobivanju Bosne i Hercegovine bez zrna baruta.

Rusija nije podržala liniju ustanka koju je zastupao Mićo Ljubibratić (linija samostalnosti BiH u okvirima Osmanskog carstva); više je bila sklona crnogorsko-srpskoj varijanti rješavanja pitanja BiH, mada bi se moglo tvrditi da je Rusija bila sklonija svakoj varijanti koja je umanjivala prisustvo Austrougarske na ovom području. Postalo je jasno da su pokušaji porte s početka 1876. godine da izvrši reorganizaciju uprave ostali bez rezultata. Početkom 1876. godine Ignjatev je pisao da prema riječima kneza Nikole, ustanici ne žele „čak ni slušati o reformama“, te je zato baronu Rodiću izjavio da „Crna Gora nema mogućnosti da mirotvorno utiče na ustanike“. I pored takvog stava, zvanična Rusija je smatrala da bi ustanici morali prihvatiti reforme, koje su uostalom prihvatile velike sile.

⁶ Andrašijeva nota je bila program reformi, koja je ciljeve ustanka svodila na poboljšanje socijalnih uslova i građanskih sloboda u Carstvu.

O borbama ustanika i osmanske vojske pod komandom Muhtar-paše, do kojih je došlo svega dvije sedmice nakon neuspjelih pregovora u Sutorini, zanimljive podatke je ostavio ruski pukovnik P. A. Monteverde. On se u početku operacija nalazio među ustanicima, a kasnije je došao u Dubrovnik, gdje je dobivao obavještenja od ustaničkih vođa. Podaci koje je o borbama u Dugi 2. aprila 1876. godine dao Monteverde nisu potpuni i predstavljaju još jedan podatak više u nizu različitih cifara o gubicima turskih, odnosno ustaničkih snaga. Naime, on navodi da su Turci za 14 dana izgubili 2500-3000 ljudi, i da su ustanici od njih napravili klanicu. Monteverde je obavještavao i svjetsku javnost da Turci u borbama upotrebljavaju municiju (rasprskavajuću) koja je bila zabranjena Ženevskom konvencijom.

Nakon uklanjanja iz ustanka Miće Ljubibratića, neuspjelih pregovora Austrougarske i Crne Gore, kao i neuspjeha vojne akcije u gašenju ustanka, postalo je jasno da je rat između Crne Gore i Turske neizbježan. Od proljeća 1876. godine, velike sile a posebno Rusija i Austrija, kao da počinju pripreme za slučaj rata. Stanje nije promjenila ni smjena na sultanskom prijestolju, kojom je sa vlasti uklonjen Abdul-Aziz, kojeg bosanskohercegovački muslimani nisu voljeli. Rezultat svega bila je proklamacija od 29. maja 1876. godine kojom se valija Hercegovačkog vilajeta u ime novog sultana Murata V, obratio ustanicima s pozivom da u roku od 6 sedmica predaju oružje, s obzirom da je proglašena opšta amnestija. Ovom proklamacijom trebalo je da započne povratak izbjeglica u zemlju kao i prestanak vojnih operacija. Prema tvrdnji Jastrebova, ustanici nisu imali nikakvog razloga da prihvate ovu proklamaciju, koja im je čak manje obećavala nego prethodne. Istovremeno sa proklamcijom, hercegovačke vlasti su imenovale kajmekame ali ovog puta iz reda domaće aristokracije. Jastrebov je samtrao da je to bio veliki promašaj, "...jer su to ljudi koji su poznati po svom velikom fanatizmu i protiv kojih ustanici imaju najviše žalbi...". Sulejman-beg je imenovan za kajmekama u Počitelju, a Daut-beg u Konjicu. Prema Jastrebovu, protiv ovih imenovanja bili su i muslimani, koji su nastojali da s hrišćanima žive u miru.

Situacija u Hercegovini vezana za početak i tok crnogorsko-turskog rata veoma slikovito je prikazao u svojim izvještajima I. Jastrebov. Prve vijesti o ratu i napredovanju crnogorskih snaga u Hercegovini, izazvale se u muslimanskom stanovništvu strah i paniku. Ruski predstavnik je to ocjenio kao shvatanje domaćeg muslimanskog elementa da nije u stanju da se odupre crnogorskim napadima, dok vojska koja je bila razmještena u raznim tvrđavama nije smjela da ih napusti zbog sopstvene bezbjednosti. Ulazak crnogorske vojske u

hercegovinu izazvao je bježanje jednog djela muslimanskog stanovništva. Konzul Kudracjev je javljao, da je sredinom jula, stiglo u Sarajevo „mnogomuslimana iz Hercegovine koji nisu pristali da priznaju vlast crnogorskog kneza“. Prema istoj vjesti crnogorci su im naredili da se udalje u Bosnu „ne pričinjavajući im nikakvu štetu“ što je iseljenike malo iznenadilo.

U bici u klancu Bišine, osmanska vojska predvođena Murat-pašom porazila je crnogorsku vojsku. Jastrebov je zaključio da crnogorci nemaju cilj da se s Turcima samo bore, već da ih umaraju stalnim manevrom i neprestanim marševanjem. Nakon što su se povukle crnogorske trupe, Murat-paša je krenuo u Banjane uvjeren da goni neprijatelja. Međutim, sukob do kojeg je došlo na Vučijem dolu 16. jula 1876. godine ne samo da je označilo kraj nada Murat-paše da će brzim protivudarom slomiti Crni Goru, već je poraz Turske vojske bitno uticao na dalji tok rata. Svega sedam dana nakon bitke na Vučijem dolu, Jastrebov je radosno javljao Ignjatevu da je Murat-paša doživio poraz. Evidentno je da je engleski konzul izražavao nezadovoljstvo ovim porazom.

Jastrebov je zapazio da u Hercegovini ima veoma utjecajnih muslimana „spremnih da se podignu protiv Osmanlija“, ali koji ne smiju da rizikuju da se pobune usljed toga što su međusobno razjedinjeni i što se jedan od drugog plaše da ne budu izdati. Tokom ljeta 1876. godine nije dolazilo do većih sukoba na Hercegovačkom frontu. Jastrebov je samtrao da je prava šteta što crnogorci nisu napali Mostar 18. ili 19. jula, jer tadanebi naišli ni na najmanji otpor. Međutim, nakon toga su u Mostar dovedene jedinice iz drugih mjesta, te se broj vojnika u Mostaru popeo na 4500. Značajan je i podatak da je početkom septembra 1876. godine u 14 punktova u Hercegovini bilo koncentrisano oko 22.000 vojnika. Najveća koncentracija vojnika nalazila se u Metohiji, Stocu, Bileći, Trebinju i Nevesinju. Jastrebov je kazao i to da u Mostaru vlada uvjerenje da će Murat-paša slijediti primjer Omer-paše Latasa i pokušati da odlučujući udar Crnoj Gori nanese iz Hercegovine.

Početak crnogorsko-turskog rata ustaničke snage više nisu predstavljale samostalnu vojnu niti političku snagu. Odredi ustanika inkorporirani su u Crnogorsku vojsku. Ustaničke vođe su uključene u vrhovno vojno rukovođenje crnogorske vojske. Te snage će biti zajedničke sve do Austrougarske okupacije BiH. Do diferenciranja stavova između Crne Gore i pripadnika bivših ustaničkih odreda iz Hercegovine, naročito njihovog rukovodstva doći će odmah nakon San Stefanskog mira 3. marta 1878. godine i biće izražen sve do okupacije i predaje ljudstva kod Trebinja generalu Jovanoviću 1878. godine.

Menzilović Vernes, 27.11.2013.